

میراث یزشکی «قوام الحکماء»: از بجنورد و تهران تا روسیه و شیروان

در ادامه سلسله نوشتارهایی درباره مفاخر پزشکی بنجور و شمال خراسان، این بار زندگی حکیم میرزا «سید اسماعیل خان حسینی بنجور دی» را مرور کرده ایم؛ شخصیتی که با تلفیق پزشکی سنتی ایرانی - اسلامی و پزشکی مدرن اروپایی و نوآوری های علمی، نقش برجسته ای در ارتقای نظام سلامت منطقه ایفا کرد

نفروسط: حکیم ((میرزا اسماعیل حسینی بجنوردی)) ملقب به ((قوام الحکماء))

نقد طوبی و خط زرم و لب صنع الهی / رویش به کنوئی گل گلزار
نسنستی
مین ایبات، با زبانی لطیف و مضامینی عاشقانه، تسلط «قوام الکماء»
در ادبیات فارسی و توانایی او در خلق تصاویر شاعرانه ار نشان می دهد.
بر جماعه کتب طیبات با جدیت علمی همراه بود، شاعری یک طیب،
غریزی که از غیر منتظر و بزانای از فرهنگ غنی خراسان بود که در آن
شعر و ادبیات جایگاه ویژه ای در میان تحصیل کردگان داشت.

نتیجہ گیری:

حکیم «میرزا اسماعیل حسینی بنجودی» از برجسته‌ترین پزشکان دوره قاجار و اول پهلوی اول در خراسان بود که با تلفیق دانش نظامی - سلامتی و نوآوری‌های پزشکی، نقشه‌ای برای «تجویج» نام داشت. این منطقه افتخار دو «مجاهد» تاریخی، تألیف «الکلیه در تجویج» (۱۲۹۵هـ) و اختراع دستگاه تشخیص گروه خونی و دستگاه تشخیص دارو برای بیماران، از حلال‌های بهداشت در مناطق مرزورمانه آموزشی مدرن را، با جمع‌آوری دانش در حد معرفی فرد، فعالیت‌های آموزشی مثل: «تجویج» و انتقال دانش نوین، جایگاه او را به‌عنوان پلی میان سنت و نوگرایی در تاریخ پزشکی ایران تثبیت کرد. بر این تحقیقات تاریخی، سوادهای شهودی معاصر آموزشی و تأثیرات «تجویج» (تجویج‌الکلیه) در نظام پزشکی خراسان بررسی و شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات و تشخیص تحلیل شده، این مطالعات می‌توانند الگوهای مؤثری برای «تجویج» و فرهنگ علمی و روش‌شناسی در مناطق مشابه ارائه دهند و ابعاد گسترده‌تری از میراث او روشن سازند.

تجربه وجود به معالجه مجروحان پرداخت. ابن اقدام، منتظمه پزشکی بود. او نشان داد، بلکه دعوت معیشت به اصول اخلاقی نیز میسر می‌شد. و پیش از این، از زیاده‌های مردم منطقه را آشکار ساخت. حکمرانی را به مردم واگذاشت. و قسطن شرق، نمونه‌ای از تعامل مؤثر بین‌شکاز محلی به «روهای دولتی» بود. ابن اقدام تا به‌تازمک تهاجم را نشان می‌داد، و به مؤثر بودن آن، بلکه جایگاه اجتماعی «املاک‌دار» را به عنوان یکی از معیارهای انسان معیار بود. و مورد اعزاز تقویت کرد. و دیگران، او که فراتر از وظیفه حرفه‌ای بود. و نشان دهنده گذار نظام بهداشتی ایران از ساختار سنتی به نظام مدرن و همکار کنونی.

١٠. اختراعات ((قوام الحكماء)):

«اقوام الحکما» با تسلط بر عربی و فرانسه به منابع علمی رومی دسترسی داشت و از این دانش برای پیشبرد پزشکی و فناوری بهره برد. شهرت ویوینچر و او چنان بود که پزشکان آمریکایی و روسی در مشهد نیز در موارد پیچیده از او کمک می‌خواستند. پس از سال‌ها طبابت، او توجه خود را به پژوهش و اختراع معطوف کرد؛ اختراعات او نه‌تنها یانگینوغ علمی، بلکه تلاش برای ترسیم جهان‌بینی و روش‌های نوین بود. مهم‌ترین اختراعات وی عبارتند از:

۱. سه‌چرخ بدون نیاز به سوخت: طراحی‌ای مبتنی بر اصول مکانیک نوین فیزیک که نشان‌دهنده توانایی «قوام‌الحکماء» در ورود به حوزه نوپهندهی و کار بر اصول علمی ساده برای حل مسائل کاربردی در شرایط محدود فناوری بود.
۲. دستگاه‌های پیمایش گروه‌خونی: دستگاهی که ادعا شده با قرار گرفتن در برابر دست بیمار، گروه خونی را تشخیص می‌دهد. اگر طرح این مستندات تجربی و علمی معتبری داشته باشد، نشان‌دهنده درک پرسشروانه‌ا و نیاز به ابزارهای تشخیصی سریع در شرایط بالینی.
۳. دستگاه تعیین نیت‌دار (لوار درج شده صفا): ابزاری که برای کار گرفتن نیت نخبه پیمیار، تأثیر مثبت یا منفی داروها را می‌سنجید.
۴. در تعیین نسخه موثر کم می‌کرد. منابع گزارش می‌دهند که این پیمایش‌های مالی قابل‌توجه ایرانی و فرانسوی برای خرید فرمول‌های دستگاه مطرح شد، اما «قوام‌الحکماء» آن‌ها را رد کرد و اظهار داشت: «دستگاه‌های بی‌نیاز نیست؛ علم باید به دست ما رسد؛ نه اهل تجارت».
۵. قواره بدون نیاز به پمپ (ساده نواب): نمونه‌ای از کاربردی‌ترین فکر و بهره‌گیری از اصول فیزیک ساده برای حل مسائل روزمره و نشان‌دهنده نگرش علمی و نوآورانه او فراتر از صرفاً حیطه پزشکی.
۶. دستگاهی مشابه کامپیوتر (طراحی، یک سال پیش از مرگ)؛ ابتکاری از آیندنگران که با توجه به محدودیت‌های علمی و فنی منطقه، دستاوردی قابل‌تأمل محسوب می‌شود. نبود حمایت و زیر ساخت منابعی برای عملی شدن این طرح‌ها شد.
۷. با وجود طرح‌های بالقوه اختراعات «قوام‌الحکماء»، کمبود امکانات پژوهشی و فقدان حمایت‌های دولتی، مانع از نهاده شدن و تجاری‌سازی ایده‌های او شد.

۱۱. تالیف کتاب ((الوجیزہ النیریہ)):

کتاب (الوجیزه البتیره)، یکی از ۱۴ اثر یافتنی دکتر سید اسماعیل خان قوام‌الحکما، به زبان عربی نوشته شده و نقش مهمی در ترویج دانش پزشکی ایران، به ویژه در سال ۱۲۹۱ هجری شمسی (۱۹۱۳ میلادی) برقرار کرده است. (حاجت‌نیر الدوله) به صورت چاپ سنگی منتشر شد و نسخه‌هایی از آن در کتابخانه نور... نیشابوری و آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود. این کتاب به صورت نظام‌مند و علاقه‌مند طراح برای دانش پزشکی در ۱۰۶۲ تا ۱۰۶۳ هجری و با هدف توانمندسازی افراد برای مقابله با خود و دیگران و کاهش واکسن‌ها و درمان‌های غیرعلمی قابل‌باغی‌ری باشد. این اثر در دوره‌ای که دسترسی به منابع پزشکی مدرن محدود بود، منبعی نوآورانه محسوب می‌شد. حیات‌نیر الدوله، نقشی «قوام‌الحکما» در مدرنی‌سازی اسپون پزشکی منطقه را پر بسته کرد.

١٢. جنبه ادبی ((قوام الحکماء)):

«قوام الحکماء» علاوه بر دستاوردهای علمی، دارای ذوق ادبی بود که به دلیل فروتنی اش کمتر شناخته شده است. شعر نقل شده از او، نمونه‌ای از ذوق ادبی اش است:

آن شوخ که دلدار من و یار منستی / در باغ نکوئی گل بی خار منستی /

[illegible]

۶. سفر به روسیه (۱۲۹۱ ه. ش / ۱۳۳۱ ق. ه. ش):

پایه‌های «سید اسماعیل‌خان قوام‌الحکماء» در روسیه در سال ۱۲۹۱ هجری شمسی (۱۹۱۲ هجری قمری) بنیان‌رانی برجسته نهاد و به حوزۀ فرهنگی و خدمت‌رسانی به میمانان، فراتر از محدودیت‌های جغرافیایی و شرایط حرفه‌ای، بود. «سید اسماعیل» حتی در جریان یک سفر شخصی به روسیه، از فرصت مناسب برای احیای یک به میمانان بهره گرفت. طبابت «قوام‌الحکماء» در پوشش‌های نظیر تفاوت‌های زبانی، فرهنگی و کمبود تجهیزات پزشکی همراه بود؛ این حال، موفقیت در ارائه خدمات درمانی در چنین شرایطی، اعطای‌بنیادین، مهارت و مراقبۀ دانش او را برجسته می‌کند. این ویژگی‌ها، نقش او را بعنوان پزشکی پیشگام در گذار از سنت به تجدید در نظام پزشکی ایران نشان می‌دهند. پیشتازان و نه‌تنها سبب‌سازان سبب‌شناسی‌های فردی، بلکه شنانه‌ای توانمندی‌های پزشکی ایران در آن زمان، در فعالیت‌های ابرون به‌صاهای بین‌المللی بود. در دوره‌ای که تعمیم‌کار علمی و حرفه‌ای ابرون با کشور محدود بود، این اقدام به‌یهود تصویر پزشکان ایرانی در خارج از کشور کمک کرد.

۷. تلاش‌های قوام‌الحکماء برای دریافت مجوز طبابت و

چالش‌های اداری:

۳. فعالیت در بانک روس شعبه قم:

تعالیفات‌های «سید اسماعیل خان» در بانک روس شعبه قم، نمونه‌ای برجسته از توجه او به بهبود وضعیت بهداشتی در مناطق مختلف ایران در دوره خاقان است. این دوره، پس از تحصیلاتش در دارالفنون، در دهه‌های دودام موفقیت‌های حرفه‌ای و توانایی او در به کارگیری روش‌های نو پزشکی در بستری خارج از خراسان بود. معرفی او به سوی دکتر «روز» استاد و رئیس وقت کمپسیون حفظ الصحه، برای دعوت به عنوان پزشک بانک روس، نشان‌ای از جایگاه حرفه‌ای و اعتماد جامعه پزشکی به مهارت‌هایش بود که ریشه در تحصیلات دقیق و تلفیق دانش سنتی و نو او داشت. همچنین دستاورد او در این دوره، تأسیس پزشکخانه در قم در اوایل زیرساخت‌های پزشکی مدرن در این شهر محسوب می‌شود. با تأهیت مذهبی و جمعیتی قابل توجه، از کمبود امکانات پزشکی رنج می‌روان اقدام گامی در جهت رفع این کمبود و گسترش زیرساخت‌های بهداشتی بود. معرفی او به مناطق خارج از خراسان،

۴. تحصیل علم طب در مصر:

تحصیل «سید اسماعیل خان» در مصر، نقشی کلیدی در تحول او ایفا کرد. در اواخر سده نوزدهم، پس از اصلاحات محلی و پاشا (۱۸۶۸-۱۲۶۶ ه.ش) و تأسیس مدرسه پیشانی مصر العینی (۱۲۵۰ ه.ش)، به مرکز پیشرفته آموزش پزشکی در جهان اسلام تبدیل شده بود. حضور استاید اروپایی، به‌ویژه فرانسوی و تمرکز بر روش‌های نوین جراحی، داروسازی، مصر را مقصد جذاب برای دانشجویان ایرانی مشتاق دانش مدرن کرد. این تحصیل کوتاه مدت «سید اسماعیل خان» در این محیط، او را با نظام آموزشی فشرده و کاربردی آشنا کرد. این تجربه، در مقایسه با محدودیت‌های دارالفنون ماندگار نبود. دانشگاه‌های پیشرفته، دسترسی به منابع علمی غنی‌تری را برای او فراهم کرد. تأثیر تحصیل در مصر بر سرتاسر حیات علمی «سید اسماعیل خان»، به‌ویژه تألیف «الوجیزه‌التزیه»، مشهود است. محتوای «الوجیزه» که به موضوعاتی مانند مفاسد جنسی حیوانی و پاسخ به شبهات دینی - تعلیمی می‌پردازد - نشان‌دهنده تأثیر آموزش مصر است. انتخاب برای سفر به بیروت، به‌عنوان آغاز علمی جهان اسلام، پس از احتمالاً رست آموزش در مصر، الهام گرفته شد و دانش او را برای مخاطبان سنتی قابل قبول ساخت. تجربه مصر، همراه با آموزش‌های او در دارالفنون و نزد استاد برجسته تهران مانند «ملک‌الحکمه» و دکتر «فتحعلی خان»، «سید اسماعیل خان» را «اقوام‌الحکمه» و پزشک‌پسندی چونجهی تبدیل کرد.

۵. قوام الحکماء در مشهد (۱۲۸۹ ه. ش / ۱۳۲۹ ق. ه. ق):

فعالیت‌های حکیم «سید اسماعیل خان» در مشهد طی سال ۱۲۸۹ هجری شمسی (۱۳۲۹ هجری قمری)، نقطه‌عطفی در مسیر حرفه‌ای او در خراسان محسوب می‌شود. این دوره، شامل دریافت مجوز، شهادت طوبه از وزارت معارف خراسان، تأسیس مطب در بالا خیابان، سید محمد طوابع افشاره، و تدریس علم پزشکی، نشان‌دهنده تعهد عمیق او به انتقال دانش پزشکی نوین به منطقه‌ای با کمبود زیرساخت‌های

پس از بازگشت حکیم «سید اسماعیل خان قوام‌الحکما» به سفر به روسیه در ۱۲۹۱ هجری شمسی به مشهد، و به پاسش ای نظام اجتماعی و قانونی ایران در دروای مواجه شد که تلاش‌های گسترده‌ای برای ساماندهی حرفه پزشکی و ایجاد استانداردهای مدرن در جریان است. این دوره، که اواخر قاجار و اوایل پهلوی اول را در بر می‌گیرد، شاهد اجراء قانون «مختار کابگیری ایفای غیرمجاز بود» است. این قانون، بخشی از اصلاحات نظام پزشکی با هدف استانداردسازی حرفه طبیبان و جلوگیری از فعالیت افرادی بدون مدرک رسمی یا تحصیلات پزشکی را پیش‌بینی کرده بود. اگرچه هدف این اقدام، بهبود کیفیت خدمات پزشکی بود، اما از آن‌جا که در آن زمان سیستم آموزش جدید برای مادرک رسمی نشده‌نشد، داشتن، منابع جدی ایجاد کرد و شکاف‌های عمیق در نظام مدرن و مدرن به وجود آورد. این وضعیت، نتایج نامطلبی برای جامعه، بلکه بحران‌های هویتی برای پزشکانی بود که سال‌ها بر اساس اعتماد جامعه و عملکرد علمی خود فعالیت می‌کردند.

«قوام‌الحکما» تحصیلات پزشکی خود را در دارالفنون، اولین نهاد مدرن آموزش پزشکی ایران، گذرانده بود، با این حال، در استعلام وزارت معارف، هیچ سابقه‌ای از تحصیلات وی در این مدرسه یافت نشد. این فقدان ثبت، نشان‌دهنده ضعف نظام ثبت مدارک و ناکارآمدی

۹. حضور ((قوام الحکماء)) در زلزله ۱۳۰۸ شیروان:

پیشکش انعامی از روزنامه 1308 شیروان (رباط): آقای دکتر امیر علیعلی) در سوسط
آقایان انعامی از رازست به یک سبب جلو: انعامی اعزامی مشهدیه: (سید عبدالحی
خان،) انعامی راضا خان نیکو طبیب قشون شرق، (سید اسماعیل علی
خان،) دکتر (علی اکبراف) طبیب قشون شرق، دکتر (افتخاری)، دکتر
(معاضد) انعامی اعزامی شیروان، دکتر (زمانی)، دکتر (قوام)، دکتر (تعمیمی)
دکتر (منوچهری)، دکتر (ققیهی)، در سال، شماره 11، 825، مرداد 1308
هستند روزنامه اطاعت، دص

حضور فداکارانه دکتر «سید اسماعیل خان» در امدادسانی به زلزله‌زدگان شیروان در ۱۱ اردیبهشت ۱۳۰۸ هجری شمسی، نمونه‌ای از شرفان از اجتماعات است. این روز، به نام «روز شمع» و «روز شمع‌سازان» نامیده می‌شود. شمع‌سازان، به واسطه آگاهی و آشنایی با اهمیت شمع در زندگی مردم، به‌ویژه در مناطق سردسیر، به‌طور جدی به تولید و توزیع شمع پرداخته‌اند. شمع‌سازان، به‌ویژه در مناطق سردسیر، به‌طور جدی به تولید و توزیع شمع پرداخته‌اند. شمع‌سازان، به‌ویژه در مناطق سردسیر، به‌طور جدی به تولید و توزیع شمع پرداخته‌اند.

مقدمة كتاب (الوجيزة النيرة) اثر (قوام الحكماء)
 من مستنير محمد شرف
 كجى بن طبع دارك
 ١٢٠

منابع:

الف: کتابها - آقا ملای، ایرج، (۱۳۸۹)، تاریخ مشاهیر خراسان
شمالی، مشهد، نرندیز، ۱ ج.
ب: شهید، یحیی‌زاده، حکیم میرزا اسماعیل (قوام‌الحکما)،
۱۲۹۲ هـ/ ۱۳۳۲ ق، سنه‌خلی: الوجیزه‌التیثیریه
روستایی، محسن، (۱۳۸۲)، تهر طب و طبابت در ایران (از عهد
چهارم تا پایان عصر رضاخان)، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران، ۲ ج.
ج: عباسیان، علی اکبر، سیدی زاده، احسان، (۱۳۷۲)، «دانشوران
چندرود آشنایی با علل و اثر یکصد و سیست تن از بزرگان علم و ادب و
شهر فخرستان یچنوره»، مشهد: دانشگاه آزاد اسلامی واحد یچنوره
روزنامه‌ها
د: اطلاعات، سال ۱۳، شماره ۱۱، ۷۷۸، خرداد ۱۳۰۸
ه: بهار، سال ۱۳، شماره ۲۵، آبان ۱۳۰۷
و: بهار، سال ۱۳، شماره ۲۹، اسفند ۱۳۰۸
ز: استاد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مکاتباتی در خصوص جواز طبابت طبیبان غیر مجاز خراسان، شماره: ۲۹۷/۳۳۵۷۹، ۲۹۷/۳۳۳۷۷.